

A lerombolt határok helyreállítása?

Umberto Eco *Az értelmezés határai* című tanulmánykötetéről

Umberto Eco vaskos, voltaképpen interpretációelméleti monográfiává összeálló tanulmánykötetének magyar fordításban való megjelenése hiánypótló a hazai irodalomtudomány történetében, hiszen, bár a szerző által jóval régebben, jórészt az 1980-as években íródott tanulmányokat tartalmaz, azok jó része egészen a mai napig aktuális és nemzetközi viszonylatban sem egészen tisztázott kérdésekre keresi a választ. A doktrínér marxista irodalomkritika örökségét még mindig magán viselő, a posztstrukturalista irodalomértelmezési irányzatokat későn és olykor bizony nem kevésbé eltúlzott eklekticizmussal applikáló magyarországi irodalomtudományi gondolkodás számára e kérdések pedig ugyancsak halmozottan aktuálisak.

A kötet alapvetően négy hosszabb, alfejezetekre, olykor önállóan is olvasható kisebb tanulmányokra oszló értekezésből áll össze. Az első, *Intentio lectoris – megjegyzések a befogadásesztétikáról* (21–56. oldal) címet viselő tanulmány áttekinti a recepcióesztétikai értelmezési hagyomány főbb állomásait és módszertanát, állást foglalva amellett, hogy az irodalmi művek értelmezését elsősorban az *intentio operis*, a *mű szándéka* felől érdemes megkísérelni, s óva int az interpretáció önkényétől, melyre bizonyos irodalomértelmezési trendek olykor hajlamosnak bizonyulnak.

A második nagyobb tematikus egység, *A hermetikus szemiózis arcai* (58–156. oldal) című tanulmány(sorozat) a hermetikus szövegértelmezési hagyományt és annak ma is használható örökségét tekinti át, mindezt szoros kapcsolatban az alkímiai diskurzussal. A látszólag obskúrus szellemi hagyományok elegyéből, a nehezen felfejthető, csupán beavatottak számára érthető szimbólumok sokaságából és a *Nagy Mű* idealisztikus elképzeléséből kiindulva a szerző meglepően józan és közérthető következtetéseket von le, s konklúzióként ugyancsak óva inti a mindenkori szövegértelmezőt a szövegek túlmagyarázásától, illetve a műben jelen-nem-lévő tartalmak az értelmezésbe való erőszakos belemagyarázásától. Elismeri továbbá, hogy bár felállíthatunk bizonyos interpretációs

modelleket, ezek nem feltétlenül fognak megfelelni az egyéni olvasás és értelmezés valódi folyamatának.

A könyv harmadik nagyobb fejezete *Az interpretációs munka* (158–329. oldal) címet viseli, és közelről kíséri meg megvizsgálni a mindenkori interpretáció mikéntjét, valamint meghatározni a helyes és helytelen értelmezések felállításának lehetséges kritériumait. Teszi ezt olykor már-már szörszálhasogatásba hajló részletességgel, állításait ugyanakkor rengeteg gyakorlati példával alátámasztva. Eco itt az interpretációra vonatkozó gazdaságossági kritériumokat fogalmaz meg, majd megvizsgálja az irodalmi szövegek értelmezhetőségét mind a mindenkori szerző, mind a mindenkori befogadó lehetséges nézőpontjaiból, felhívva a figyelmet a lehetséges értelmezések, ha nem is végtelen, de igencsak nagy számára, hosszan elemezve az irodalmi szövegek metaforikus tulajdonságait és az általuk generált lehetséges világokat, elsősorban a narratív jegyeket hordozó irodalmi művekben. Mindemellett nagy hangsúlyt fektet az esztétikai értelemben jónak tartott irodalmi műalkotás egyedi és megismételhetetlen voltára – a műalkotás ezen eredetisége Eco megítélése szerint az autentikus értelmezés, a mindenkori interpretációs munka egyik elengedhetetlen feltétele.

A negyedik, utolsó, mintegy kétszáz oldalt felölelő nagy fejezet, *Az értelmezés feltételei* (332–526. oldal) egyrészt folytatja a harmadik tanulmányfüzér gondolatmenetét, másrészt szintézisszerűen kíséri meg összegezni a kötet addigi részeinek főbb állításait. Először is megkísérli meghatározni az értelmezés minimális feltételeit, majd leírni a szemiózis, a jelentésképzés folyamatát, elsősorban a kommunikációelmélet felől, majd a tanulmány fokozatosan átsiklik a szemantika, a szemiotika és a pragmatika immár csak félig irodalomtudományi, félig nyelvészeti kérdezőhorizontjába. Mivel az irodalmi szöveg elsődlegesen nyelvi termék, mindenkori értelmezése pedig ugyancsak nyelvi-mentális folyamat, így a jelenségegyüttes nyelvészeti megközelítése legalább annyira produktívnak bizonyul, mint a pusztán irodalomtudományi szempontrendszer felőli vizsgálata. Eco meglehetősen körültekintő, ugyanazt a kérdéskört a lehető legtöbb nézőpontból igyekszik körüljárni a legnagyobb részletességgel. A vizsgálat egyik fő szempontja a mindenkori szerző és befogadó előfeltevései, előzetes valóságismerete, ezek közös nevezői és kétségbevonhatósága. Mindezek után kitér egy érdekes, viszonylag még mindig új keletű témára, a mesterséges szövegértelmezés lehetőségeire. A kötet vége felé újra előkerül az értelmezések végtelenségének lehetősége – Eco többek között Derrida és Charles Sanders Peirce vonatkozó megállapításaival száll vitába, s felhívja rá a figyelmet, hogy Derrida állításai, melyben amellet foglal állást, hogy a szövegen kívül semmi nem létezik, annak jelentése korántsem stabil, egy adott szöveg értelmezhetősége pedig a végtelenségbe nyúlik,

talán kissé túlzónak és provokatívnak hathat. Eco könyvének utolsó fejezetében végül arra a következtetésre jut, hogy az értelmezés végtelenségét tételezni talán kissé leegyszerűsítő – a poszttrukturalista irodalomelmélet irányzatai közül elsősorban a dekonstrukció gyakorlatával folytat kiterjedt vitát. Megítélése szerint ugyanakkor, ez pedig okvetlenül józan és megfontolt belátás, annyi mindenképpen igaz, hogy egy-egy szövegnek nagyszámú helyes, egymással adott esetben ellentétes értelmezése lehetséges. Felettébb nehéz ugyanakkor megállapítani, mit is tekinthetünk egy szöveg helyes értelmezésének, ám a helytelennek, önkényesnek, a szöveg saját intenciójával ellentétesnek ható értelmezéseket valamiként mindig könnyebb felismerni és kiszűrni. Nem tudjuk tehát pontosan meghatározni, mit is jelent egy adott szöveg „jó”, „helyes” értelmezése, azt azonban viszonylagos bizonyossággal megállapíthatjuk, mely értelmezések nem esnek egybe a szöveg által hordozott nagyszámú lehetséges jelentésekkel.

Mindent figyelembe véve Eco tanulmánykötete nem jelent kardinális fordulópontot a nemzetközi irodalomelméleti gondolkodás területén, azonban józan, megfontolt, mértéktartó belátásaival megkísérel újra felállítani bizonyos határokat, amelyeket a végtelen jelentésképzés és értelmezés / értelmezhetőség mellett elköteleződött dekonstrukció lerombolni látszott. A könyvnek vitathatatlan érdeme a közérthető nyelvezet, a jól követhető érvelérendszer és a szélsőséges állítások megfogalmazásának kerülése, hibaként róható fel számára ugyanakkor az olykor túlzottnak, már-már öncélúnak ható részletesség, mely némely helyen mintha csupán a szerző valóban óriási műveltségét látszana igazolni. Ezek a tendenciák természetesen jól tetten érthetők a magyar fordításban is. Ám az olykor túlzott, szörszálhasogató részletesség és rengeteg – talán nem minden esetben indokolt – frappáns irodalomtörténeti példa mellett Eco könyvének vitathatatlanul pozitív tulajdonsága, hogy minden elmés eszmefuttatása mellett / ellenére nem kísérli meg feltalálni a spanyolviaszt és nem lép fel a kizárólagos véleményalkotás igényével. Csupán – kulturált és mérsékelt – vitába száll az irodalomértelmezés bizonyos tendenciáival, bizonyos józan, belátható következtetéseket levonva a szöveg és az értelmezés általános természetéről, illetve annak lehetséges határaitól, rávilágítva, miként érezhetjük meg legalább a sejtés szintjén egy adott interpretáció helyességét és / vagy öncélúságát.

(Budapest, Európa Könyvkiadó, 2013, 568 oldal, 3600 Ft)